

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. II.

Sibiu, Martie 1901.

Anul XXXII.

O LEGENDĂ CARE SE STINGE, SAU: GENEALOGIA COMPLETĂ A HUNIADȘILOR.

Trei sute nouă-zeci și trei de ani sunt de când s'a stins cel de pe urmă vlăstar al celei mai renumite familie de sub coroana sfântului Stefan. Renumită în fapte de arme (eroism), în știință și iubire de țeară. Familie, a cărei origine se pierde în negura vechimei. Aceasta familie este familia „Huniadeșilor“. Familie pe care atât Maghiarii, cât și Sârbii o reclamau pentru sine; dar mai ales Maghiarii, pe motiv că aceasta familie a dat Regatului ungar însemnătatea istorică, la care ajunse, și l-a scăpat de apunere.

În tot decursul acelor patru secol, istoricii, cari s'au ocupat cu originea acestei glorioase familie, nu adevărul istoric l-au avut înaintea ochilor, ci scopul lor era: cum anume ar pute scoate la iveală, că aceasta familie putea să fie ori-ce, numai „Valach“ nu.

Și iată că peste trei-sute-nouă-zeci și trei de ani, vin istorici, cari îi dau de rușine pe cei ce au purtat o luptă înverșunată cu „Valachii“, cari în toate timpurile au susținut sus și tare că: Huniadeșii, deși pe acele timpuri, când principiul naționalității în Europa era un ce necunoscut, ci domnia singur principiul de caste, unii domni (nobili), alții sclavi, dînsii, Huniadeșii deci au servit cauza nobilimei maghiare, totuși ei au fost de origine români.

Când am combătut eu pe dl Ovári (1895) în partea a VI-a a „Memoriului“ meu, la capitolul „Roma locuta est“, pentru-că dnia sa a colindat în Europa, ca să dovedească cu diploma regelui Mathia, că „Valachii nu-s demni, nici născuți pentru libertate“, am ținut între altele: „Când Românii se provoacă la familia Hunyadi și la alte familii aristocratice maghiare, de origine române, o fac pur și simplu să dovedească că, elementul român, din al cărui sânge își trag originea acele familii, cari au strălucit ca bărbați de stat, ca eroi, etc., posed în grad înalt toate calitățile unui popor demn de o soarte mai bună, și că virtuțile acelor bărbați nu datoresc geniului maghiar adus cu sine din Asia, ci geniului român găsit aici în Dacia“.

Morala acestei învățături e, că tot ce e „legendă“, fie ea ungiurească, sau românească, are să fie spulberată și prăbușită asemenea cetăților de cărți de joc, zidite de băieți, îndată ce istoria, știința, va produce dovețile, înaintea cărora trebuie să-și plece capul, ori cine ar fi.

Iată ce scrie „Budapesti Hirlap“ în 27 Februarie 1901 sub titlul:

„Huniadeșcii“.

„Cinci-deci de ani sunt de când graful Iosif Teleky a pus la ordinea Țilei originea lui Ioan Hunyadi, în academia maghiară. Autorul opului „Epoca Hunyadeșcilor“, în scrutările sale ajunse la rezultatul, că, Ioan Hunyadi a fost fiul lui Olah Vojk (Voic) de Hunyad și al Elisabetei Morzsina (Mărginean), care după-ce sărăcise, a trecut în Valachia, dar de acolo iară s'a întors. Înainte de Teleky, acele legende erau în curs, despre familia Hunyadi, pe care cronicile și genealogiile vechi le propagau. Aceste legende erau de două variațiuni: unii Țiceau că e fiul nelegiuit al Regelui; iar alții Țiceau că-și trage originea din o familie dela vechii romani. În cântecile eroice ale Sârbilor se Țice, că dînsul a fost fiul principelui domnitor Stefan Lazarevics, (mort 1427) dela o frumoasă româncă necunoscută din Sibiu. În cântece îl numesc: Ioan Sibian (Szebeni János). Versiunea maghiară l-a prezentat ca pe fiul Regelui Sigismund, prăsit din amorul cu Elisabeta Mărginean.

Legendele se urziseră încă în timpul când Hunyadi trăia; virtuțile dînsului militare și creștinesci, cariera sa fără părăche, au fermecat fantasia poporului, astfel s'a născut povestea. Contimpuranii sei numai atâta au știut despre el, că e fiul lui Vojk, care era soldat la curtea regelui Sigismund. Iar poporului i se părea imposibil, ca scutul Europei, atletul neînvins al lui Christos, speranța creștinismului, să fi fost născut într'o casă strîmtă, dela un tată care era un simplu soldat. Au inventat deci povestea cu regele Sigismund și cu încântătoarea fată valahă. Aceasta poezie Heltai Gáspár a transformat-o în cronică. Cronică se poate mai ușor compune decât poezia; cronică ne spune că Elisabeta Mărginean era fata unui boier de frunte, și că dînsa numai atunci s'a jertfit regelui, după-ce acesta i-a promis, că va îngriji de dînsa și de copilul care se va naște. Aceasta tocmeală de aceea era de trebuință, ca să se explice motivul, pentru-ce se găsește în armele (insigniile) familiei Hunyadi, corbul cu inelul în gură. Regele Sigismund dăduse Elisabetei Mărginean un inel, cu îndrumarea, ca după născerea copilului să se prezenteze la el în Buda. Elisabeta Mărginean a născut un băiat, pe care l-a botezat Ioan. Când băiatul era mărișor, a pornit cu el și cu fratele ei cu Gáspár Mărginean la Buda. Pe drum, lângă un rîuleț, s'au oprit să spele rufele, iar inelul l-a dat băiatului să se joace cu el. A venit un corb și a răpit inelul din mîna băiatului.

Aceasta a fost un mare rău, căci cu inelul avea să se legitimeze; dar fratele ei a împușcat corbul și a recăștigat inelul. Sigismund a

primit băiatul, i-a dăruit Hunedoara, iar ca emblemă i-a dat corbul cu inelul în gură, spre creștere l-a dat banului Francisc. Savantul Bonfiniu și Ranzano, cari au locuit în curtea regelui Mathia, deși trebuiau să scie, că Mathia, a cărui glorie se înălța până la cer, a fost fiul lui Ioan Hunyadi, iar tata acestuia a fost un Valach din Ardeal, cu toate aceste, pe baza corbului cu inelul, deduc originea Huniadeșilor din ramura familiei Valeria din Roma, numită Corvina. Daniel Cornides face legătură între familia polonă Korvin și între Huniadeși. Pe lângă misterioasa paternitate a lui Sigismund își formează drept și un aventurier italian cu numele Scaliger, sau della Scala. care ar fi avut relațiuni cu frumoasa și superba soție a lui Ludovic cel mare, cu Elisabeta. Legenda nu vrea să scie că Elisabeta murise deja în a. 1387, când Ioan Hunyadi s'a născut. Croații a sugrumat-o. O altă legendă vrea să scie că mama lui Ioan Hunyadi a fost din familia împăraților din Bizanț (Paleologos).

Aceste variațiuni despre origine, toate consună într'un punct, anume: toate contestă născerea lui Ioan Hunyadi din părinți simpli și legitimi, și fac din el un bastard născut din părinte puternic. În secolul al XV a fost o glorie, ceea ce gustul și morala din ziua de azi o declară de rușine. Pe tronurile domnitorilor mai mărunți din Italia șed tot descendenți nelegiuți, cari toți sunt oameni distinși; și ca și când Italienii numai pe bastarzi i-ar fi considerat de apți pentru domnie, domnitorul Friderich din Urbino, a fost silit să denege născerea sa legitimă, a trebuit să murdărească memoria mamei sale, pentru a deveni domnitor. Dar Ioan Hunyadi nu s'a născut din călcarea credinței conjugale (adulteriu), nici din relațiuni amoroase exotice a capetelor încoronate; ci el a fost fiul legitim al lui Vojk, viteazul soldat al regelui Sigismund, născut de legitima sa soție Elisabeta Mărginean. A fost nepotul lui Șerban, knezul valach. Teleky se trudea să dovedească, că Vojk a fost un nobil maghiar scăpătat, care umblând prin Valachia făcuse o bună căsătorie cu Elisabeta Mărginean. Scrutătorii moderni: Ladislau Réthy, Desideriu Csánki, mai ales Maurițiu Wertner, au lămurit deja binișor originea familiei Hunyadi. Că Huniadeșii au fost de origine valachi, e mai pre sus de ori ce îndoială (vitathatatlan). Tata lui Ioan Hunyadi a fost soldatul de curte al regelui Sigismund, anume Vojk, iar mama sa a fost Elisabeta Mărginean. Vojk și doi frați ai sei, anume Magas (Mogoș) și Radu, apoi un văr al său asemenea Radu și fiul acestuia Ioan, primiră în a. 1409 ca donațiune dela regele Sigismund cetatea Hunedoara. Despre Vojk șcim foarte puțin. A trăit în cetatea Hunedoarei în zizanie cu vecinii sei. În a. 1414 în Iulie, principele Ardealului Nádasi László, în urma mandatului primit dela regele Sigismund, îl admoniază pe viteazul Vojk de Hunyad, ca să dea bună pace fiilor lui Péter din Zalasd, cari din cauza dînsului stau gata să emigreze. În a. 1419 probabil că nu mai trăia, căci în acel an se face amintire numai

despre trei fii ai sei. Tata lui Vojk a fost Șerban knezul. Cum a chie-mat pe tata lui Șerban nu scim, dar scim al moșului seu nume, care se numia Costa. În 2 Iunie 1360 Myk (Micu?), fiul lui Murk (Marcu?) sub-sterne vice-principelui Ardealului Petru Járαι, care era comandantele cetății Deva, o jalbă, în care se plânge că nepoții lui Costa: Balota, Baj, Șorb (Șerban) și Nan, l-au eschis din dreptul de knez asupra bu-nurilor Reketye și Nyireș, situate în districtul Hațegului.

Meritul de a fi urmărit originea familiei Hunyadi pâna la a. 1360 e al lui Maurițiu Wertner, și că a descoperit pe străbunul lui Vojk, tata străbunului lui Ioan Hunyadi. (veđi: *A. Hunyadiak. A Hunyadmegyei történeti és régészeti társaság évkönyve 1900-ik évfolyamában*).

Myk a pornit proces nu numai în contra nepoților lui Koszta, dar și în contra fiilor lui Mozsána, anume: Sztoján și Buljén. Mozsána e nume de botez, dar mai târziu s'a prefăcut în nume de familie. Viteazul Vojk se căsătorește cu stăpâna bunurilor Reketye și Demsus, din veci-nătatea Hunedoarei, cu Elisabeta Mărginean, cu care era înrudit. Stră-bunii nevastei: Sztojan și Buljén, au fost în dușmănie cu străbunii bărbatului, cu: Balota, Baj, Șerban și Nan.

Vojk de Hunyad avuse trei feciori: Ioan, Ioan junior (mort 1441 înmormântat în Alba-Iulia) și Vojk; apoi trei fete. Ioan junior și Vojk au murit fără următori. Cea mai mare fată: Marina, s'a măritat „după fiul Voivodului valach“; din aceasta căsătorie s'a născut acel Stefan Olah, care pe timpul regelui Mathia s'a mutat în Ardeal, acesta a fost tata lui Nicolau Olah, arhiepiscopul Strigonului. A doua fată s'a mă-ritat după Pongratz de Dengeleg, fiul acestuia Dengelegi László a fost guvernorul abației din Kolozsmonostor, pe acesta l-au omorît cetățenii din Cluj în a. 1463 împreună cu trei servitori ai sei, pentru-că „au nă-vălit înarmați în casele cetățenilor, i-au hățit pe strade, i-au bătut, i-au spart lăđile și i-au jefuit banii“. Cetățenii din Cluj spre a-și justifica fapta respunseră că, dinșii s'au jeluit în zădar în contra lui Dengelegi László, înaintea principelui, căci acesta, Dengelegi Pongratz, era fratele seu. Numele fetei a treia nu-l scim; scim însă că s'a măritat după Székely Jakab, banul Slavoniei, care a căđut pe Câmpul Mierlei în anul 1448. Ioan Hunyadi, ca și tatăl seu, a fost soldat în curtea regelui Sigismund; a fost de față în Aachen la încoronarea lui Sigismund de rege roman; l-a însoțit în călătoriile sale în străinătate. N'a înaintat re-pede; în a. 1434 când l-a împrumutat pe regele Sigismund în Basel cu una mie două sute florini, era numai „spectabilis Ioan Olah, fiul fostului soldat de curte Vojk de Hunyad“. În anul următor iară îl împrumută pe regele cu trei sute florini. Numai în a. 1439 primise împreună cu fratele seu Ioan junior, dela regele Adalbert banatul Severinului, astfel ajunse între *magnificențe*. Fratele seu în anul următor moare, iar dînsul în vre-o câți-va ani ajunge de a fi cel mai celebru soldat al creștinătății. În a. 1446, din cauză că regele era minorean, fu încredințat cu guver-

narea țerei. Aceasta funcțiune a purtat-o până la a. 1453, când fu numit prin Ladislau al V-lea comite ereditar al Bistriței, și l-a înzeștriat cu emblemă nouă augmentată. „Noi — se dice în diplomă — în semnul splendoarei și dignității sale, după sfatul prelaților și baronilor noștri, lângă vechiul seu scut (armele familiare: corbul cu inelul) îi dăruim un leu în culoare roșie, care în câmp alb, cu picioarele întinse, gata spre luptă, cu gura căscată răcnesce, se ridică, și într'unul din picioarele dinainte, ca și într'o mână, ține o coroană de aur, ca și când ar îmbia-o Dar, ca nu cumva să se creadă, ca și când am fi dat aceasta întregire a emblemei fără cauză, nu putem întrelăsa ca să nu dăm explicarea și motivarea. Leul roșu, care se înalță în câmpul alb, e graful Ioan, care nu demult, în absența noastră, când încetase turburările în țară, a primit guvernarea țerei împreună cu gloriile și cu sarcinile sale, a purtat-o în numele nostru, și toate le-a întreprins cu sinceritate ce erau trebuincioase spre apărarea noastră și a țerei, — sinceritatea o exprimă culoarea albă. Și de oare-ce a purtat multe resboaiie glorioase, cu vărsarea sângelui seu și al oamenilor sei (övéinek), precum se dice cu bravură de leu, nu fără motiv l-am asemănat cu leul sângărând. Adușul, că leul ține în piciorul dinainte o coroană de aur și o imbie, arată lămurit, că numitul grof Ioan, coroana noastră (a regelui) prin stăruința și sudoarea sa a smuls-o din mâinile dușmanilor, a păstrat-o cu credință, maiestății noastre ne-a oferit-o și ne-a restituit-o cu omagială prevenire și ne-a introdus cu fericire în posesiunea acelei coroane“.

Astfel s'a ridicat nepotul lui Șorb (Șerban) cu sabia sa și cu geniul seu (lángeszével) între dinastiile țerei. Era încă numai un soldat de curte, când s'a căsătorit în clasa magnificențiilor cu Szilágyi Erzsébet de Horogszeg.

Din aceasta căsătorie s'au născut doi fii: Ladislau și Mathia. Ladislau a fost decapitat în 16 Martie 1457 în Buda. Mathia s'a căsătorit de două-ori, prima soție a fost Catarina, fata regelui boem Podiebrad; a doua soție a fost Beatrice, fata regelui din Neapol. Copiii nici cu una n'a avut. Avuse însă un băiat natural: Ioan Corvin, despre a cărui mamă numai atâta știm, că o cheama Barbara.

Ioan Corvin s'a căsătorit cu Beatrice Frangepán. Din aceasta căsătorie s'au născut doi copii, o fată cu numele Elisabeta, și un băiat cu numele Kristof. Băiatul a murit în a. 1505, iar fata în a. 1508 în etate de 14 ani.

Cu aceasta s'a stins sămënța acelei familii glorioase, din care cunoaștem opt generațiuni. Care în a. 1360 resare în persoana unui knez valach, cu numele Koszta (Costa), care în a cincea generație ne-a dat pe Ioan Hunyadi, cel mai mare atlet al creștinismului; în a șeasa generație pe Mathia, cel mai glorios rege ungar; în a opta generație prin doi copii mici s'a stins pentru totdeauna, după o viață scurtă de abia un secol și jumătate“.

De loc nu ne prinde mirarea, că Sêrbii, Polonii, Italienii, dar mai ales Maghiarii se trudeau a-l deduce pe Ioan Hunyadi născut din rassa lor. Motivul e tocmai ceea ce ni se spune în interesantul și instructivul studiu al dnului Maurițiu Wertner: „Gloria lui Hunyadi, care s'a înălțat până la cer. Că el a fost scutul Europei, atletul neînving al lui Christos, speranța creștinismului; cel ce a sfărmat jugul sclaviei, scăpând țeara și coroana regală de pierire“.

Meritul dnului Wertner e cu atât mai mare, căci prin studiul domniei sale înceată pentru totdeauna controversa în privința originii familiei lui Hunyadi, și se constată mai pre sus de orice-ce îndoială (vitathatlanul), că tata străbunului lui Ioan Hunyadi a fost „knezul valach din Ardeal cu numele Costa“.

Mărimea lui Ioan Hunyadi apare cu atât mai fenomenală, pentru-că lipsiau genii, cari în sublimul lor entusiasm, într'un moment de divină inspirațiune crează opere, cari răpesc țeara la jertfe fără margini, ci numele seu era de care se inspira o țeară întreagă, iar păgânii se cutremurau. Că lumea adese pune mai pre sus numele acelora, cari au provocat acțiuni epocale, de cât al acelora, cari le-au săvârșit, se explică de sine.

Bismarck a întemeiat unitatea Gêrmaniei, dar dacă Goethe, Schiller, Heine, Börne, Förster, Körner, Hofman, Arndt, Freiligrath, etc., n'ar fi pregătît terenul, spiritele, Bismarck n'o putea realiza.

Cum ar fi putut Kosuth la a. 1848, cu tot farmecul talentului seu de mare orator, cu toată popularitatea sa fabuloasă, să pună pe picior de bătaie întreaga sa națiune, și s'o înduplece la luptă pe viață pe moarte cu armatele a două împărății puternice, dacă scriitorii maghiari, dar mai ales imnul lui Vörösmarty (szózat) nu le-ar fi strigat Maghiarilor în a. 1836 cu voce de profet că: „Are să vină, va și veni, un timp mai fericit, după care ferbinți rugăciuni se înalță de pe buzele a sute de mii. Sau va veni, dacă va trebui să vină, uriașa moarte, când la înmormântare o țeară în sânge va asista“.

La anul 1842 într'un alt imn (Foti dal) se explică „rugăciunea ferbinte“. Aci se țice că: „Tot omul are să fie om și Maghiar, pe care acest pământ îl poartă și cu cerul seu îl acopere“. În altă strofă se țice: „Maghiarul de secolă a jelit, e timpul ca să se deștepte odată; acum trebuie să înflorească, s'au nici odată“.*)

Poesiile lui Vörösmarty se cântau d'alungul și d'alatul țerei, și ardeau în sufletul fiesce cărui Maghiar, ca jaratecul sub spuză.**)

*) Nu poesia lui Petöfi din 15 Martie 1848, ci mult mai înainte, poesiile lui Vörösmarty l-au îndemnat pe Mureșan să compună „Deșteaptă-te Române“. *Anul 1842 e semnificativ*. Veđi studiul meu: „Când a compus Mureșan „Deșteaptă-te Române“? („Tri-buna“ Nr. 7 a. 1901).

** Blăstêmul despre care țice Vörösmarty că apasă asupra Maghiarilor, va fi de sigur „tristul sfat al Stului Stefan, de a privi Ungaria de o țară poliglotă“. Veđi vorba lui Veselényi în „Memoriul“ meu part. VI p. 257,

De odată resună în 15 Martie 1848, ca un trăznet din cerul senin, strigătul lui Petőfi, ca un echo al profeției lui Vörösmarty.

„Sus Maghiare! ziua a sosit: acum ori nici odată“!

Și ce credeți: dacă Mureșan nu striga: „Deșteaptă-te Române din somnul cel de moarte!“ ar fi reușit astfel precum a reușit adunarea din „Câmpul libertății“ în 15 Maiu 1848.

Ar fi trecut studenții cu poporul, cu risicul vieții, Mureșul cu înnotul, ca să poată ajunge la „Blaj“?

Trecătoarele le păzeau solgăbiraele cu pandurii.

Ar fi putut Iancu și soții sei de arme, în fruntea glotașilor, înarmați cu lănci, cu puscii de iepuri și cu tunuri de lemn, să primească lupta și să iasă învingători față cu armata maghiară, care aruncase peste granițele țerei, armata austriacă și cea muscălească?

Nu! absolut nu!

Când îmi revoc în memorie câte un episod din tristul trecut al neamului românesc, *adâncit în somnul cel de moarte*, crescut în sclavie, supt varga, supt alunul solgăbirăului, — apoi momente de sublim entuziasm, când tribunii și prefectii: Begnescu, Vasilie Moldovan, Vlăduțiu, Butean și alții, cântau în mijlocul poporului „Deșteaptă-te Române din somnul cel de moarte“ îmi trece, fără veste, pe dinaintea ochilor mei sufletesci, văpaia, flacăra aprinsă în sufletul poporului, care l-a făcut capace, ca desprețuind moartea, să se arunce și să prindă cu mâinile și cu dinții spițele roatelor dela tunurile lui Hatvany și să le oprească în loc.

O altă învățătură din istoria acestor fapte: Toate popoarele se închină cu pietate la memoria *poetilor deșteptători*, numai între Români se mai găsește ici coala câte un slăbănog, căruia încă nu i-a ieșit robia din oase; al cărui „duh“ nu e în stare să se avênte până la inima lui Mureșan.

Cum venerează toată suflarea maghiară pe Petőfi și pe Vörösmarty, vedem cu toții, se petrece înaintea ochilor nostri.

Ascultați ce țice Degré în „Memoriul“ seu: Într'una din țile i s'a arătat lui Degré, în tinerețele sale, ca jurist, în Oradea mare, un domn, despre care se vorbea, că acel domn a cunoscut pe Vörösmarty, din acel moment Degré saluta din depărtare cu mare respect pe acel domn, din singurul motiv, pentru-că: „acel domn a cunoscut pe Vörösmarty.“

Sibiiu, în 7 Martie 1901.

Iosif Sterca Șuluțu.

NUM ROMAN DELA TEODOSIE CEL MARE.

379—395 d. Cr.

În comuna Săsciori (Szászcsor) în comitatul Sibiiului, lângă riul Sebeș, se află o cetate veche în ruine, din carea mai există cam a treia parte. În interiorul zidurilor cetății, înaintea porții principale, Dumitru Sêrbu, un jelieru, a aflat un num (ban vechiu) roman, carele ađi e în posesiunea dlui Ilie Moga din Sibiiu.

Numul e de aramă și e mai mare decât un cruceriu din timpul nostru. E conservat bine, dar e rău tipărit, un pic cam oval, și din o inscripțiune de pe revers se vėd numai jumėtăți de litere, dar prin asemnarea cu desemele de pe alți numi identici, inscripțiunea e legibilă.

Pe *avers* (față) e chipul împăratului roman Teodosie cel Mare; pe cap cu cunună legată sub ceafă, și trupul, în mărime de bust, e îmbrăcat cu palii împărătesc. De stânga la spatele chipului e inscripțiunea: DN THEODO; de dreapta în fața chipului inscripțiunea se continuă: SIUS P. F. Aug. DN înseamnă Dominus (domn) apoi Theodosius P. F. Aug. adecă Augustus.

Pe *revers* (dosul numelui) e o icoană, adecă o scenă de mai multe figuri. Figura primă e un rege, carele cu piciorul stâng ingenunchiă, iară cel drept îl ține ca și când s'ar rădima pe el, ca să se ridice. Regele are pe cap o coroană cu trei colțuri, altcum dīse: raze, și mâna dreaptă și-o întinde cătră ceealaltă figură. Figura a doua e împăratul Teodosie cel mare stând în picioare, și mâna dreaptă și-o intinde cătră rege, ca și când ambii ar da mâna de împăcare și împăratul vrea să-l ridice. Împăratul în mâna stângă ține un glob, pe carele stă dīna Victoria, carea în mâna dreaptă ține o cunună de laur și vrea s'o pună pe capul împăratului, aci îmbrăcat ca militariu. Inscripțiunea de stânga, la spatele regelui, e acea din jumėtăți de litere, dar e pozitiv că e: REPARATIO și cunoscēndu-o din alți numi, tot insul reafă cuvēntul: reparatio. Inscripțiunea de dreapta, la spatele împăratului, e: REIPUB, adecă: reipublicae. Jos sub figuri e inscripțiunea: ASISC, locul unde s'a bătut banul vechiu. Numul e comemorativ, adecă de aducere aminte pentru o întēmplare istorică.

Să vedem acum, că numul roman la ce întēmplare istorică se referă? Teodosie s'a născut la an. 346 d. Chr., a fost fiul lui Flavius Theodosius, din Spania, carele la an. 376 d. Chr. a fost ucis sub Valentinian I. În urmarea uciderii tatălui, fiul s'a rentors în Spania și s'a retras la economia sa, dar Goții la an. 378 pefugați de Hunni și sub regele lor Fridigern, au trecut Dunărea și în 9 Aug. la Adrianopole au învins și ucis pre împăratul Valens. — Gratianus, împăratul Occidentului, la anul 379 a chiămat pe Teodosie din Spania, ca să apere imperiul roman răsăritean. Teodosie a primit și parte prin întreprinderi militare norocoase,

parte prin pertractări de pace a adus pe Goți ca în anul 382 să i se supună și predeie. Împăratul Teodosie atunci Goților le-a asemnat teritoriile de locuințe în Thracia, Dacia și Asia mică, și o parte din ei a înrolat-o în armata romană răsăriteană. Teodosie a murit în 17 Ianuarie 395, lăsând după sine pe fii Arcadie și Honorie.¹⁾

Astfel după-ce Goții au adus în pericolul imperiul roman dela răsărit, împăratul Teodosie a îndreptat, reparat imperiul, și de aci e inscripțiunea: *Reparatio Rei publicae*. Reversul numului se referă dară la un rege gotic, carele s'a supus lui Teodosie cel mare și numul se referă apriat la istoria din 382. Verosimil regele e Frigidern.

Du Cange în opul său²⁾ are mai multe tabele cu numi romani desemnați, și se află mai mulți numi pe avers cu chipul împăratului respectiv, iară pe revers cu acele figuri identice, cari sunt pe numul aci descris, variând portretul împăratului.

Asemene revers se află pe tabela I pag. 13 numărul al 6-lea, al lui Constantin cel mare, domnind dela an. 306—337 d. Chr. și e forma cea mai vechiă. Pe numii lui Flavius Julius Crispus, feciorul lui Constantin cel mare, se află 6 reverse asemeni. Pe tabela a II, pag. 55 N-rul 13 e un num al împăratului Gratian, cu inscripțiunea *Reparatio Rei publicae*, și jos asemenea Asisc;³⁾ iară Numarul 14, diferă numai în privința locului tipăririi, căci e: Lugd (Lugdunum).

Toate figurile de pe revers se află și pe un num al lui Valentinian junior, în locul baterii TCon; pe al lui Magnus Maximus asemenea, iară pe al lui Jovianus e TConst (Constantinopolis). În opul citat, tabela I. pag. 61 sunt numii familiei lui Teodosie cel mare, între cari, unul, chiar numul descris. Dar asemenea numi s'au bătut în mai multe cetăți, pentru-că numele locurilor sunt: Antg. Antib. Conob.

În opul lui Sextus Aurelius Victor⁴⁾ dela pag. 88 până la pag. 119 sunt 17 numi ai diferiților împărați romani, și în inscripțiunile numilor se află P. F. N'am aflat, că pe numi ce înseamnă P. F. dar din explicațiile altor inscripțiuni știu că P. F. are mai multe înțelese, astfel: *Pater Familias Praefectus*, *Patefactus* (publice proclamat). Pe un num al lui Diocletian se află numai P. iară pe unul al lui Julian P. F. Adese-ori se constată și sminte în inscripțiuni.

¹⁾ Lexicon de Convers. Meyer, v. Teodosie și Hunii.

²⁾ *Historia Byzantina. I. Familiae de stemata imperatorum*, autore Carolo du Fresne, domino de Du Cange.

³⁾ Asisc se află pe numul lui Teodosie cel mare, pe al lui Valens și Gratianus; iară SM Sisc pe al lui Valentinian și Sisc P Z pe al lui Valens. Numele locurilor nu le-am aflat explicate. Asisc în geografia vechiă nu există; — dar există Siscia (ați Sisec în Croația) din carea în două inscripțiuni e: Sisc.

⁴⁾ *De Vita et moribus imperatorum Romanorum, seu Epitome ex libris Sexti Aurelii Victoris*.

Mai observăm, că Athanarich regele Ost-Goților, de frica Hunilor la 376 despre Valachia a scăpat în Ardeal, și astfel Teodosie, când a desemnat Goților locuințe în Dacia, a putut înțelege numai Dacia Aureliană (Moesia, mai târziu Bulgaria), căci Hunii au cuprins și Dacia centrală, adică Ardealul.

Cine a adus la Săsciori numul descris? nu se poate ști.

At. Marienescu.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Din literatura străină.

Am deschis în anii trecuți în revista noastră „Transilvania“ această rubrică cu scopul de a atrage luarea aminte și a ține în curent, pe cât ne este posibil, lumea noastră literară cu chestiile, ce se tractează mai ales în revistele maghiare serioase și ne privesc mai deaproape. Că bun lucru am făcut atunci, nu o spunem noi, ci lăsăm să o spună un bărbat foarte competent în aceasta privință. Iată ce ne scrie distinsul nostru istoric și profesor universitar, D. *Dimitrie Onciul*, cu data 27 Iulie 1900:

„Cu aceasta ocaziune îmi permit a face o observare cu privire la revista „Transilvania“. De un timp încoace observ, că s'au împușinat dările de seamă asupra publicațiilor străine, mai ales *unguresci*, cu cari ați început a aduce un serviciu atât de bun literaturii noastre. Cunoștința limbii ungueresci fiind atât de puțin răspândită, ar fi foarte de dorit, ca să continuați a publica dări de seamă cât mai complete și mai amănunțite asupra publicațiilor din Ungaria. Prin aceasta ați aduce un mare serviciu mișcării noastre literare și științifice, care n'ar trebui să scape din vedere publicațiile ungueresci mai ales în chestiuni, ce ne privesc mai aproape. Dorind, ca revista „Transilvania“ să desvoalte o rodnică activitate în aceasta direcțiune, Vă rog să primiți încredințarea deosebitei mele recunoștințe pentru lămuririle, ce le voiu pute culege din ea“.

Vom continua deci și pe viitor în aceasta direcție.

*

Fancsó Benedek în »Szásadok« din 1901 fasc. 2, asupra publicațiilor lui *Xenopol* și *Darvai*: 1. *Magyars et roumains devant l'histoire*. Réponse à M. A. de Bertha par A. D. *Xenopol*. Paris, 1900. Ernest Leroux. 8° 29 pag. — 2. *La Hongrie et ses premiers vassaux roumains*. Communication faite par *Maurice Darvai* à la séance du 25 Juillet de la I-re section du congrès d'histoire comparée. Paris, 1900. J. Dagon. 8° mic 16 pag.

Îndată-ce apărură cartea compatriotului nostru *Alexandru Bertha*, intitulată „*Magyars et roumains devant l'histoire*“, profesorul de istorie al universității din Iași, *A. D. Xenopol*, într'o critică ținută în ton pătimaș

și publicată în „*Deutsche Literatur-Zeitung*“ nr. 12, din Maiu 1900, și-a dat silință să dovedească, că acela în interesul politicei maghiare a falsificat faptele istorice, sau cel puțin le-a mistificat. Critica sa aceasta augmentată, înainte de deschiderea congresului internațional de istorie, ținut în decursul expozițiunii din Paris, a și tipărit-o sub titlul „*Magyars et roumains devant l'histoire. Réponse à M. A. de Bertha*“ și a distribuit-o între membrii congresului. Dar nici cu aceasta nu s'a îndestulit, ci drept ilustrare a adus obiectul de ceartă și înaintea congresului în conferența sa intitulată „*L'hypothèse dans l'histoire*“. Un membru maghiar al congresului, *Darvai Móricz*, după aceasta conferență a lui Xenopol, nu numai că a protestat în contra tendenței și aserțiunilor conferenței, ci în ședința următoare sub titlul „*La Hongrie et ses premiers vassaux roumains*“, din punctul de vedere al adevărului obiectiv, cu o grupare isteată și simț critic corect, a și lămurit încă odată o parte a obiectului de ceartă. Aceste două broșuri franceze voiesc să le fac cunoscute în cele următoare cetitorilor acestui periodic, pe lângă câte-va observări critice.

Xenopol în critica sa își dă silință să stabilească idea conducătoare, ce l-a povățuit pe Bertha în scrierea cărții sale. Cartea, după Xenopol, nu e științifică, ci o lucrare tendențioasă, care urmărește scopuri politice având următoarea idee fundamentală: Scopul nисуințelor politice române e. să întrunească pe toți Români într'un singur stat național român. Temeiul istoric al acestor nисуințe e continuitatea în Dacia. Dacă dovedim, că aceasta nu corespunde adevărului, cade totodată și întreaga basă istorică și de drept, căci „*qui prior tempore, potior iure*“. — Acest punct de mănecare al lui Bertha e fals, căci „Români preste tot nu tind într'acolo, ca să se unească într'un singur stat, ci ei luptă până la extrema încordare numai în contra acelei nисуințe a Maghiarilor, care urmărește nimicirea individualității lor. Nu ei sunt agresorii, cum susține Bertha și Jancsó, *par nobile fratrum*, ci din contră ei numai se apără“. (pagina 6.)

Așadară după Xenopol nисуințele politice române, cari se provoacă la dreptul istoric, sunt scutite de ori-ce irredentism. Daco-românismul e un pericol iscodit numai de cătră Maghiari, pentru-ca bărbații de stat maghiari să aibă la îndemână un pretext și titlu de drept, ca să respingă nисуințele Românilor de proprie apărare. Că oare de fapt adevărat e aceea ce susține Xenopol, îmi voi da silință să dovedesc din scrierile de mai înainte ale aceluia.

În lucrarea sa „*Teoria lui Rössler*“ apărută în 1884 la pag. 251 scrie următoarele: „*Dar toate acestea nu-i pot despoia pe Români de speranța, că oare-când se va ivi și peste Dacia ziua aceea, în care această țeară va ajunge în posesiunea acelor adevărați fii ai ei, cari cu temei se pot provoca la dreptul lor istoric*“. *) Mai departe în lucrarea sa „*Istoria Romînilor*“

*) Am căutat acest citat în „*Teoria lui Rössler*“, dar nu l-am găsit la pagina indicată de D. Jancsó.

(Jassy, 1896), tom. I. pag. 17—18, se poate ceti următoarea enunțiațiune: „Cu toate acestea poporul român nu poate abdice de speranța, ce încolțese în el, de câte-ori își aruncă ochiul spre acele provincii, unde resună vorbă românească, că *din păturile adânci ale viitorului, ori-cât de îndepărtat ar fi acela, odată tot va răsări frumosul arbore al unirii tuturor Românilor*“.*)

Dar Xenopol n'a tăinuit nici înaintea străinătății aceasta mărturisire sinceră a sufletului seu. În ediția franceză dela 1896 a cărții sale, spre ilustrarea mai amplă a acestei gândiri și dorințe, spune, că atunci, când s'a desvilit în Iași statua lui Ștefan cel Mare, presidentul camerei române a folosit în mod oficial acești termeni: „Au roi des roumains“, — ba citează și următoarele cuvinte din vestitul toast al senatorului Grădișteanu: „Din coroana Majestății Tale mai lipsesc câte-va perle: Banatul, Bucovina, Transilvania, sperăm însă că nu pe vecie!“ Și face și socoteala, că imperiul *Gran de Roumanie* cu 10 milioane de locuitori și cu un teritoriu de 240,000 km², urmând numai decât după Italia, va fi a opta putere a Europei. — Am puté aduce încă și mai multe și puternice doveđi privitor la aceea, că Bertha în adevăr s'a pus pe o basă neresturnabilă, când a indicat daco-românismul drept țintă finală a aspirațiunilor naționale române, iar justificarea științifică a acestor aspirațiuni drept problemă urmărită de știința istorică română.

După aceasta introducere, de care am dat seamă în cele de mai înainte, Xenopol la pag. 7—11 se ocupă cu partea primă, intitulată „Controverses théoriques“ a cărții lui Alexandru Bertha, al cărui obiect e tocmai însași continuitatea în Dacia. Deși cartea lui Bertha e scrisă într'o bună limbă franceză, și Xenopol însuși încă scie excelent franțuzesce, din expunerile sale totuși apare, că n'a înțeles corect ceea ce Bertha a scris. Afirmă adevă, că după Bertha expedițiunea lui Traian în Dacia preste tot n'a fost un lucru de mare importanță; a fost mai mult o strălucită faptă de arme. Apoi aceasta o numesce în batjocură teorie originală și nouă și cu mare triumf o și combate.

Adevărul însă este următorul: Pentru a dovedi, că sub stăpânirea romană de 150 ani Dacia nu s'a putut latinisa într'atâta, ca într'insa să se poată nasce o națiune nouă de neam latin, am indicat poziția politică a Daciei în organizația imperiului roman, și citând textual afirmațiunile lui *Tamm* și *Mommsen* în asta privință,**) am scris că Dacia a fost administrată de cătră guvernul roman dela început ca o poziție excentrică,

*) N'avem la îndemână ediția din „Istoria Românilor“, din care citează D. Janesó, dar în ediția mare tom. I. pag. 21, (1888) D. Xenopol țice următoarele: „Și eu toate aceste poporul român nu poate năbuși o speranță, ce încolțese în el, de câte-ori își aruncă ochii spre toate acele părți, unde resună graiul românesc, anume că din păturile adânci ale unui viitor ori cât de îndepărtat, va răsări odată frumosul arbore al unirii tuturor Românilor“

***) *Tamm*: Über den Ursprung der Romänen, pag. 26. — *Mommsen*: Römische Geschichte, vol. V. pag. 205.

ca o provincie situată la mijloc, bună numai ca teritoriu, ce separă adevăratele frontiere ale imperiului de seminițiile barbare, ce amenințau neîntrerupt cu năvălire. Bertha omițând citatele, a reprodus în extras numai mersul ideilor, și astfel Xenopol, necunoscând părerea lui Tamm și Mommsen în asta privință, își dă silință să ne combată pe noi, ca autorii teoriei nouă și nefundate, pe când, evident, nici n'a înțeles, ce am spus noi.

E caracteristic pentru Xenopol și aceea, ce impută lui Bertha la pag. 10. El dăce: Bertha citează câte-va texte de acelea, în cari se face amintire de Românii peninsulei balcanice. Aceste citate le mai putea spori, dacă lua în mână cartea lui „Histoire des Roumains“, și din aceste citate s'ar fi vădut, ce acești Români nu sunt de pe malul drept al Dunării, din Mesia, unde nici atunci, nici mai târziu n'au fost Români, ci sunt toți din ținuturile transbalcanice, unde elementul român e tare și ași; și astfel nici nu este adevărat, ce dăce Rössler și după el Maghiarii, că Românii au trecut pe malul stâng din Mesia, de pe malul drept al Dunării, adevă de pe teritoriul Bulgariei de ași.

Bertha pentru citate în asta privință nici n'a avut trebuință să se adreseze către Xenopol, căci în cartea mea, cum ori-cine se poate convinge, în privința asta sunt mai multe citate, decât la Xenopol. E mare slăbiciune dela un critic savant, să buciune, că Mesia ar fi ocupat numai teritoriul situat între Dunăre și Balcani al Bulgariei de ași. Au fost doue Mesii. După citatele din chestiune o parte foarte respectabilă a românimeii din Balcani e tocmai din partea sudică a Mesiei superioare, din ținutul Üszküb-ului de ași. E cu neputință, să nu o scie Xenopol aceasta. Dar numai nu voiesce să o scie.

În general metoda lui Xenopol e, ca să pună în cărca lui Bertha anumite lucruri, ce nu le-a spus, sau nu așa le-a spus, și amestecând aci ce afirmă Rössler și alții, îl combate în mod triumfător. Așa la pag. 10, alineatul ultim scrie, că Bertha, resuscitând argumentele lui Rössler, afirmă, că Românii n'au primit în limba lor alte elemente sud-slave, decât bulgare. Aceasta dînsul și Hașdeu au combătut-o de mult. Pentru-ce n'a luat-o Bertha aceasta la cunoștință? — Așa ceva nici eu n'am scris, nici Bertha, care a lucrat după mine. Adevărul și aici e următorul: Eu am scris acestea: „Elementul vlah în societatea Bulgarilor și sub tutoratul acelora până la un anumit grad acum a devenit element alcătuitor de stat, și acum și-a însușit dela Bulgari toate acele instituțiuni de stat și sociale, cu ajutorul cărora a întemeiat după aceea dincoaci de Dunăre state românesce și societate românească.“ Dar aceasta chiar n'am scris-o după Rössler, ci pe urmele unui savant român, Ion Bogdan, ale cărui păreri în asta privință le-am citat în abondanță în mai multe locuri ale cărții mele. Bertha pe temeii judecării mele și pe al citatelor scoase din lucrările lui Ion Bogdan și-a formulat părerea în modul următor: „Toate aceste fapte dovedesc de ajuns, că leagănul poporului român nu

se poate căuta într'alt loc, decât pe peninsula balcanică, și aceasta nu numai pentru-că datele contemporane și autentice aici constată prezența acestui neam, ci și pentru-că elementul slav, cu care sunt saturate limba și instituțiile lui politice, sociale și religioase, dă dovezi de slavism balcanic, și încă de spirit albanez și bulgar“. Că aceasta e cu totul altceva decât ce îi pune Xenopol lui Bertha în cărcă, n'are trebuință de discușiune.

În partea cealaltă a criticei sale Xenopol acuză pe Bertha, că ciungăresce intenționat documentele privitoare la Români, și când nu le citează în original, le face o traducere foarte liberă. De aceea nu va strica să examinăm după exemplele aduse greutatea și valoarea acestei acuze.

Drept dovadă Xenopol indică diploma regelui Andreiu II din 1223, în care dăruiesce Cislădioara mănăstirii dela Cârța. Bertha frasa aceasta a diplomei: „exemptam de Blaccis“ -- o traduce așa, depărtând mai întâiu pe Valachi: en ayant d'abord éloigné les Valaques, pe când aceasta înseamnă: „luând-o dela Valachi“. Dar pentru-ce o traduce atât de liber? întreabă Xenopol. Pentru aceea — țice dînsul — că dacă reda adevăratul înțeles al acestei expresiuni, ar dovedi, că Valachii erau coloniști stabili. După-ce Maghiarii spun, că Românii au fost nomazi vagabunzi, din punct de vedere maghiar nu se poate admite traducerea corectă, ci trebuie folosită intenționat expresiunea amintită, ca modul vagabund de viață al Românilor să fie evident. — Adevărul e, că în privința gramaticală, ce e drept, e mai corectă traducerea „luând-o dela Valachi“, decât „depărtând mai întâiu pe Valachi“, — dar din nici una dintre aceste traduceri nu se poate scoate nici o dovadă sau tendențiozitate pentru starea de coloniști stabili sau nomazi a Românilor, ci din ambele se poate ceti numai aceea ce se cuprinde în diplomă, că adevăratul pământul ce l-a dat preotului Gocelin, a fost al regelui, și că prin urmare el a dispus de Românii locuitori acolo, dela cari l-a luat, deci pe cari el i-a și depărtat de acolo.

Exemplul lui al doilea e diploma din 1291, din ale cărei șiruri: „cum universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis, pro reformatione status eorundem, congregationem cum iisdem fecissemus“, istoriografii români își dau silință să arete, că până la 1437, anul uniunii celor trei națiuni, și Valachii au luat parte la dietele ardelene ca status (națiune politică). Bertha constatând-o aceasta, scrie: „Acățându-se Valachii de expresiunea aceasta: *pro reformatione status eorundem*, vreau să dovedească că adunarea aceasta dela Alba-Iulia a fost adunare legislativă, pe când cuprinsul diplomei, ce se referesce la restituirea bunurilor magistrului Ugrin, arată evident, că aici a fost o adunare judițială, la care Valachii au figurat numai ca martori“. Xenopol țice, că dacă Bertha ar fi citat întreaga introducere a diplomei, s'ar fi vădit, că înțelesul diplomei este următorul: „pe când regele se sfătuia în Alba-Iulia cu toate națiunile conlocuitoare pentru reformarea stării de drept și politice a acestora,

magistrul Ugrin s'a sculat în adunare" etc.... „Aceasta diplomă — își încheiă Xenopol expunerile sale — dovedesce evident participarea Românilor la adunările politice ale Ardealului în timpurile prime ale domniei Maghiarilor“.

Dacă ar fi și citat Bertha întreaga diplomă, din cuvânt în cuvânt, nici atunci n'ar fi eșit la iveală alt-ceva, decât aceea, ce învață cunoștința vechilor instituțiuni constituționale ale țării, că adevărații Valachii, ca națiune, nici atunci, nici după aceea n'au făcut parte constitutivă din dietele ardeleni, și că contrarul nu se poate dovedi cu nici un fel de interpretare a acestei diplome.

Critica aceasta a lui Xenopol dovedesce în mod strălucit, că el, unul din stâlpii istoriografiei daco-române, n'a învățat și n'a uitat nimic. Și așî stă pe aceeaș poziție științifică, ce a ocupat-o la 1884 cu cartea sa „Teoria lui Rössler“, cu toate că de atunci chiar și în România lumea a progresat mult, și încă atât de mult, cât aceasta critică a lui Xenopol nu se ridică nici până la nivelul științei românesci de așî. La pag. 11 scrie, că Bertha nu amintesce nici cu un singur cuvânt diploma lui Bela al IV-lea dela 1247, în care e vorbă de principatele lui Lythuan și Seneslaus. Nu o amintesce pentru-că, dacă Românii au avut principate (principautés), cum puteau să fie în același timp și păstori nomazi? — În general Xenopol se mănîe (haragszik) grozav, dacă vorbește cineva despre starea veche nomadă a poporului român și dacă nu-i crede, că acele cneziate valache, de cari se vorbește și în diploma din chestiune, de fapt amintită altcum de Bertha la pag. 93 a lucrării sale, au fost nisce principate puternice. Dacă se poate acusa cineva cu tendențiositate pentru aceea, că nu traduce în franțuzesce expresiunile corespunzătoare ale diplomelor cu destulă corectitate, atunci acela numai Xenopol poate fi, căci — întreb eu — poate-se traduce *keneziatuș* cu cuvântul francez modern *principauté*, când între cnez și principe a fost nemărginit de mare deosebirea în ceea-ce privesce puterea și poziția de drept public.

Că Românii înainte de fundarea principatelor, adevărații înainte de secl. XIV, au fost de fapt păstori nomazi, nu e scornitură maghiară, cum discută Xenopol, ci un astfel de adevăr istoric, pe care îl recunosc înșiși savanții români mai tineri. Ion Bogdan, profesorul universitar din București, scrie în asta privință: „Mai mult de 300 ani (680—1018), cât s'a susținut atâtăul imperiu bulgar, am trăit în munții Carpați și Haem ca păstori de tot, sau pe jumătate nomazi. Am cutrierat iarna câmpiile, vara văile, ce se întind între Carpați și Dunăre, între Dunăre și Balcani, între Balcani și Olimp. De viață politică organizată în aceste timpuri nu poate fi vorbă. Pe strămoșii noștri, organizați după seminții și familii, i-au condus în cutrierările lor bărbații cei mai bătrâni și cei mai buni. Ei au trăit în aceeași comuniune casnică, ce și în timpurile moderne de așî o întâlnim la popoarele sud-slave și care într'un timp predomina la tot slavismul. Supuși atât dincoace, cât și dincolo de Du-

năre, stăpânirii și influenței bulgare, în decursul acestei epoci mai lungi de 300 ani, Românii mare parte au primit datinele și instituțiile Bulgarilor. Și ei, ca și Bulgarii și Sârbii, numiau *cnez* pe căpetenia seminției nomade. Căpetenia mai multor cneziate de acest fel, pusă în frunte cu ocaziunea întreprinderilor resboinice sau cu ocaziunea cutrierărilor mai îndepărtate, s'a numit *vodă*. Mai târziu, când se liniștiră timpurile și Românii așezați la șes începură a pune basă începuturilor formațiunii de stat stabil, cnezii au devenit căpeteniile satului (coloniei). Satele au fost întemeiate la început de grupurile înrudite unul cu altul. Voievozii astfel deveniră căpeteniile atotputernice ale câte unui ținut mai întins, care cuprindea la început mai multe sate, mai târziu apoi mai multe grupuri de sate și în sfârșit mai multe districte, și chiar provincii“.

Tot ce am scris în cartea mea despre cneziate și despre alte lucruri, cari stau în legătură cu aceasta instituție, am scris mâncând din punctul de vedere al lui Ion Bogdan, revelat acum. Deci mie și lui Bertha nu ni-a fost Rössler magistrul în aceasta chestie, ci un savant român. Că pentru-ce nu scie Xenopol aceste lucruri, aceasta o explică următoarele cuvinte din studiul citat al lui Ion Bogdan: „Un studiu temeinic al tuturor acestor instituțiuni vechi românesci nu se poate face fără o cunoștință suficientă a antichităților slave. Lipsa desăvârșită a acestei cunoștințe la cei mai mulți din istoricii noștri de până acum a fost singura cauză, că istoria noastră internă sau istoria așezămintelor noastre vechi se află într'o stare foarte înapoiată“.*) Xenopol ignorează intenționat rezultatele cercetărilor comparative istorice, etnografice și filologice, referitoare la popoarele sud-slave, și crede, că stând pe punctul de vedere al lui Șincai și Petru Maior, amplificat cel mult cu metoda lui Hașdeu, se poate lămurii și explica istoria veche a românilor și în spiritul științei istorice tradiționale române. Din cauza acestei greșeli, cum am arătat la câte-va tесе ale sale, nici în critica aceasta a sa nu scie lupta cu mijloace mai obiective și mai științifice, decât cum erau acelea cu cari a luptat în trecut în contra lui Hunfalvy.

*

Darvai Moricz a lucrat cu un metod mai științific și stă pe o basă mai pozitivă. În locul hipoteselor mai mult sau mai puțin de spirit și în locul concluziunilor întemeiate pe o basă nesigură, răzimat simplu pe documentele existente, stabilește acele fapte, cu ajutorul cărora se poate descrie cel puțin în trăsăturile sale mari prima epocă a istoriei române.

În chestiunea controversată a continuității în Dacia își fixează punctul seu de vedere în modul următor: Nu neagă necondiționat, că

*) Am reprodus aceste cuvinte ale lui Ioan Bogdan după textul original din broș. „Însemnătatea studiilor slave pentru Români“, București, 1894, pag. 26—27, iar nu după traducerea D-lui Jancsó.

n'ar fi putut să rămână în Ardeal și după încetarea domniei romane oare-care fragment din supușii de oare-când ai Romei în felul, cum s. ex. au rămas Bascii în Pirenei, sau Ladinii în adânciturile văilor din Alpi, dar atâta e sigur, că aceasta rămășiță de popor, eventual admisibilă. n'a avut nici o înrîurire asupra formării româniei de ași, căci dispunem de dovezi destule pentru a arăta, că poporul român de ași s'a tras dela sud spre nord. După ce stabilește deosebirea dintre nașterea unui neam și formarea națiunii, revine să dovedească, că națiunea română de ași, ca element alcătuitor de stat, nu s'a format în Ardeal, ci emigrând din Balcani spre nord, pe teritoriul României de ași, și încă în timpurile istorice, către sfârșitul evului mediu.

Într'un cuprins scurt, dar lămurit, face cunoscute autorul acele date mai însemnate, cari fac evident faptul, că înainte de secl. X patria româniei a fost în Balcani. Acolo a trăit în societatea Bulgarilor și a Cumanilor, ca o amestecătură de popor, dar nu ca națiune română formată. În astfel de stare a sa apare deja la începutul secl. XIII și la frontierele de sud ale Ardealului. Documentele în acest timp pretutindenea arată pe Români numai ca fiind la frontierele sudice, și încă nicăiri în interiorul țării. Amintesc, ce e drept Darvai, că la 1227 erau deja Români și la Turda, aceasta greșeală a lui provine însă din explicarea greșită și forțată a unei diplome, făcută de Densușianu. Densușianu adecă deduce din numele locuitorilor din Turda, *Bicca* și *Nel*, ce ocură într'o diplomă din 1227, că aceia au fost Români și astfel au locuit și pe acest timp Valachi în Turda. Dar aceste două nume numai cu același drept se pot considera de române, cu care Densușianu a scornit despre satul *Ruhman* (Ruhman-teleke), că a fost comună valachă numită *Românteleke*.

Bela al IV după 1223 poartă titlul de rege al Cumaniei și astfel e și domnul suveran al acelor Valachi, cari trăiesc pe teritoriul Cumaniei ca supuși ai Cumanilor. Români nici pe malul drept al Dunării nu sunt neatîrnători. Assan figurează permanent ca domnitorul Bulgarilor și al Valachilor (dominus Bulgarorum et Valachorum). Pe malul stâng al Dunării însă după năvălirea Tătarilor se ved oare-cari începuturi ale organizării politice a Valachilor. Bela IV. la 1247 dăruiesce întreg Severinul cavalerilor teutoni împreună cu cnezatul lui Lupul (Farkas) și Ioan, țeara voevodului Lythuon însă o lasă Valachilor așa, cum au posedat-o până aci. În Cumania transalutană încă îi lasă voevodului Seneslaus cnezatul. Din acestea și alte documente, ce citează, se vede acurat, că toți acești cnezi și voievozi au fost supușii regelui unguresc.

După moartea regelui Bela IV, născându-se turburări, puterea regală slăbește și voevodul Lythuon, exploatând aceasta împrejurare în folosul seu, face cuceriri neîndreptățite pe teritoriul supus imediat autorității regelui. Dar guvernul lui Ladislau Cumanul e destul de tare,

ca să reglementeze pe voevod. Magistrul George Soós ucide pe voevod, pe fratele aceluia, Bărbat, prinzându-l, îl aduce la regele, care îl pune în libertate numai pe lângă plățirea unui preț mare de rescumpărare. După stângerea dinastiei arpadiane din nou slăbesc turburări puterea statului unguresc. Basarab, un urmaș al lui Lythuon, urmează cu mai mult noroc exemplul înaintașului seu. Bate armatele lui Carol Robert și se face pe jumătate neatîrnător, dar mai târziu se supune și devine vasal al statului unguresc.

Pe scurt, dar răzimat pretutindenea pe datele documentelor, ne face cunoscută Darvai și formarea mai târzie cu câteva decenii a celui-alt stat vasal, a Moldovei. Acest proces este o dovadă evidentă, că națiunea română de ași nu s'a format în Ardeal, ci dincolo de Carpați, pe teritoriul de ași al României. Pe malul drept al Dunării împrejurările nu erau priincioase formării unui nou stat. După perirea Cumanilor singur România de ași, rămasă fără stăpân, era potrivită pentru aceasta. În Ardeal elementul etnic românesc prinde rădăcini și se formează numai în urma imigrațiunii, ce se poate constata ca începând din secl. XIII, pentru ca mai târziu să exercieze o mare influință asupra desvoltării celeialalte părți a românimei.

Acest mers de idei se întinde până la sfirșit în scurta, dar precis redigeata conferență a lui Darvai. Merită recunoștință obiectivitatea și acea sinceră stimă a adevărului, ce o tradează acest studiu. Foarte bine a făcut Darvai, că și-a dat silință să reducă înaintea adunării internaționale a bărbaților sciinței la puțina lor valoare expunerile pline de personalități și de natură subiectivă ale lui Xenopol, cu o calmitate ce se potrivește unui savant serios. După opinia mea, ar fi de dorit, ca Darvai să pășească de mai multe-ori pe câmpul literaturii sciințifice franceze cu studii de asemenea direcțiune.

(nt.)

Bibliografie.

Introducerea în contabilitate și contabilitatea în partidă simplă, de I. C. Panțu, profesor la școala superioară de comerț. Brașov. Tipografia A. Murășianu. 1901. Edițiune ajutorată de fondul „Coresi“ Brașov (Op. 7.) VIII + 213 pag. — Cartea aceasta, scrisă într'un limbaj cât se poate mai ușor, este menită a lăți cunoscințele de contabilitate la poporul nostru. Purcedând din mici exemple practice, autorul stabilește regulile de lipsă și principiile contabilității, făcând un curs complet al acestei sciințe, astfel că ori-cine are interes se poate iniția cu ușurință în contabilitate. Recomandăm această carte cu deosebire învățătorilor, preoților, comercianților, precum și tuturor, cari stau în legături cu băncile noastre. Prețul 2 cor. + porto postal 20 bani. Se poate procura dela librăria archidieceșană din Sibiu, dela tipografia A. Murășianu și dela librăria N. I. Ciurcu în Brașov.

Siebenter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, (Rumänisches Seminar) zu Leipzig. Herausgegeben von dem Leiter des Instituts, Prof. Dr. Gustav Weigand. Leipzig, Johann Ambrosius Barth. 1900. VII + 250 pag. 8°. — Acest raport, mai puțin voluminos decât cele precedente, nu din cauză că s'ar fi lucrat mai puțin decât în trecut la seminarul D-lui Weigand, ci din lipsa de bani pentru a-i da publicațiunii o întindere mai mare, cuprinde trei lucrări: I. Dialectele românești ale Valachiei mici, Sârbiei și Bulgariei, de *G. Weigand*, cu o interesantă introducere, în care autorul descrie călătoria sa în ținuturile amintite. II. Armonia vocalelor în limba română, de *Adolf Storch*. III. Formarea pronumelor personale în limba română, de *Eugen Neumann*. Seminarul D-lui Weigand în sem. de vară 1899 și în sem. de iarnă 1899/900 a fost cercetat de 18 studenți: 10 germani, 7 români și 1 bulgar.

DIN SINUL ASOCIAȚIUNII.

Din despărțeminte.

Desp. „Bocșa“. Comitetul cerc., basat pe experiența din trecut, este convins, că numai prin contactul cu poporul se poate efectui o apropiere cu succes a acestuia către scopurile ce urmărește Asociațiunea. Spre acest sfârșit comitetul cerc. a căutat și în an. expirat, ca punctul de forță al programului său de activitate să fie eșirea în comunele apartinătoare desp. unde, pe lângă partea oficioasă, prin conferințe publice ținute în limbajiu potrivit priceperii poporului, să-i comunice idei privitoare la ocupațiunile sale economice, cum și peste tot să-i lumineze mintea și nobiliteze inima.

Domnul *Ion Budințianu* directorul desp. face următorul raport despre ativitatea desp. în 1900:

I. *Sedințele comitetului.* Comitetul cerc. a ținut 4 ședințe și o adunare cerc., în cari s'au adus 20 concluse privitoare la consolidarea desp., s'au desbătut cauze curente și s'au desărcinat acte întrate dela comitetul central. Numărul exhibitelor a fost 35. În 24 Aprilie comitetul cerc. a eșit în comuna Fizeș, unde dir. desp., pe lângă istoricul Asociațiunii, a vorbit: „*Despre datini bune și datini rele și despre însemnătatea cruțării*“. Membrul din comitet *Stefan Albu* „*Despre pomărit și sistemele de altoire*“, arătând diferitele metode prin modele prezentate publicului. În-vătătorul *Demetriu Pruneș* din Bocșa română a disertat „*Despre prăsirea galitelor*“, arătând frumoasele venite ce am puté câștiga, ocupându-ne în mod rațional cu acest ram economic. Tot cu acest privilegiu s'a cetit și disertațiunea secretarului desp. *Petru Ieremia* „*Despre însemnătatea sălaşelor în agronomie*“, compusă cu considerare la împregiurările locale din Fizeș. Toate vorbirile au avut bun efect asupra ascultătorilor. Pe

seama bibliotecii școlare din Fizeș s'au donat cu această ocaziune mai multe opuri economice.

Adunarea cerc. s'a ținut în Valeapai la 2 August 1900. Pe lângă afacerile strict oficioase, în această adunare s'au ținut disertațiuni: „*Despre îmbrățișarea invențiunilor noi, folositoare în economie și despre cultivarea tătărului*“ de St. Albu, „*Despre ținerea și prăsirea vitelor*“ de P. Ieremia. Pe seama bibliotecii școlare din Valeapai desp. a donat 23 opuri în valoare de 20 cor.

Comitetul cerc. a desfăcut prin vânzare 100 bilete de ale loteriei pentru Casa națională.

În ședința sa dela 24 Novembre 1900 comitetul cerc. s'a simțit plăcut îndemnat a vota mulțămită protocolară domnului Nicolae Popoviciu, învățător în Barbos, pentru zelul și însuflețirea, ce a dovedit față de cultura poporului prin aranjarea de model a școalei cu toate recuisitele și mobilierul recerut, și prin înființarea bogatei biblioteci școlare, carea după catalogul prezentat are înregistrate 307 opuri și o colecțiune de vr'o 50 foi române din diferiți ani.

Directorul desp. în conțelegere cu d-l protopop tractual și cu președ. desp. „Bocșa“ al Reuniunii înv. gr. or. rom. din diecesa Caransebeșului au lansat un apel cătră elementele inteligente, îndeosebi cătră preoții și învățătorii din comunele aparținătoare preturilor Recița și Bocșa, în chestia pēduchelui de sânge, care este un insect periculos pentru meri, și care s'a ivit în părțile acele, amenințând cu totală sēcure un isvor mare de venit al poporului din aceea regiune. Totodată indică modul și mijloacele de apărare contra acestui insect.

II. *Averea despărțământului.* Percepțiuni au fost 284 cor., din cari s'au trimis cassei centrale 227·20 corr., iar 56·80 cor. s'au folosit pentru trebuințele despărțământului.

III. *Donațiuni.* Dir. desp., d. Ion Budințianu a acoperit din al său speșele împreunate cu tipărirea și broșarea disertațiunii „*Valorarea poamelor*“ în suma de 34 cor. D-l profesor de pedagogie I. F. Negruțiu din Blaj a cedat suma de 4·50 cor. din prețul realizat dela vinderea opului său „*Grădina de legumi*“.

IV. *Membri.* Cu finea an. 1900 desp. „Bocșa“ avea 83 membri, și anume: ordinari 61, ajutători 22.

V. *Biblioteca* desp., până la finea an. 1900, consta din toate tractatele economice edate de „Reuniunea agricolă română din comitatul Sibiiu“, apoi „*Grădina de legumi*“ de I. F. Negruțiu, „*Agrologia*“ de Dr. G. Maior, „*Valorarea poamelor*“ de T. Ieremia și „*Sămbăta morților*“ localisată de T. V. Păcățianu.

*

Desp. „Brașov“. Și în decursul anului 1900, ca și în anii trecuți, comitetul acestui desp. a căutat să corespundă chemării sale, susținēnd legăturile între membrii de diferite categorii ai Asociațiunii și între or-

ganul central executiv al acesteia, continuând cu organizarea agenturilor în comunele țineătoare de acest despărțământ, înmulțind numărul bibliotecelor populare și în genere discutând în ședințele sale diferite chestiuni privitoare la înaintarea culturală și economică a poporului nostru din această parte a țării.

1. *Membri.* La începutul an. 1900 despărțământul avea 1 membru fondator, 6 membri pe viață și 79 ordinari. Dintre acești membri a re-pausat membrul ord. G. Nica-Popa, comerciant în Satulung, s'au mutat de pe teritoriul desp. 4 membri ord.: Petru Broșteanu și Radu Ardelea în Sibiiu, Vasile Literat în Caransebeș, Dr. Nicolae Mănoiu a declarat, că voiesce să fie socotit la desp. „Bran“, iar 1 membru ord. (Grigorie Birea) a trebuit să fie șters din șirul membrilor Asociațiunii.

În urma acestor schimbări numărul membrilor ordinari s'a redus la 73. Pe lângă aceștia însă în decursul anului 1900 s'au mai înscris 2 membri ordinari noi, așa încât de present numărul membrilor Asociațiunii de pe teritoriul acestui desp. este: 1 membru fondator, 6 membri pe viață, 75 ordinari și 60 ajutători.

Dintre membrii ordinari și-au achitat taxele pe an. 1900: direct la cassa centrală 1, la cassa despărțământului 63, a trecut în categoria membrilor corespondenți 1, restanțieri 11.*)

2. Numărul *agenturilor* comunale s'a înmulțit în decursul an. expirat cu trei: Dârstele Brașovului, Vlădeni și Țințari, așa încât de present acest desp. posedă cu totul 17 agenturi. Dintre agenturile vechi mai multă activitate au desvoltat în decursul acestui an cele din: Feldioara, Satulung, Brașovul-vechiu, Cristian și Preșmer.

3. Numărul *bibliotecilor populare ambulante* ale despărțământului, care la începutul an. 1900 era de 10, s'a înmulțit în decursul an. expirat cu 2: biblioteca Nr. I. c) constătătoare din 83 vol. în preț de 118 cor. 09 fil., și biblioteca Nr. II. c) constătătoare din 87 vol. în preț de 133 cor. 06 fil., ambele de present disponibile. Schimbarea bibliotecelor celor vechi, în urma bolnăvirii bibliotecarului, a mult regretatului Grigoriu Maior, nu s'a putut face în toamna aceasta, ci se va face numai în lunile proxime.

În favorul bibliotecelor populare din desp. s'au făcut și în an. acesta contribuiri destul de frumoase. Anume au contribuit pentru acest scop: poporenii români din Preșmer 20 cor., poporenii din Brașovul-vechiu 8·50 cor., poporenii din Dârstele Brașovului 10 cor., poporenii din Cristian 10 cor., poporenii din Vlădeni 2·20 cor., poporenii din Țințari 2·80 cor., poporenii din Feldioara 12·86 cor.; dl G. N. Căciulescu 9·40 cor., dl director și profesor Arseniu Vlaicu 8 cor., dl G. Seniuce 4 cor., dl Dr. G. Scutea 8·96 cor., dl I. Bidu 4 cor. Dintre contribuiri în cărți cea mai prețioasă este cea făcută de onor. comitet central.

*) Unii din aceștia și-au achitat taxa în 1901.

Din raportul special despre cele 12 biblioteci populare ambulante ale desp. extragem următoarele date:

Biblioteca I a. Înființată la 1896, constă din 81 volume în preț de 92·78 cor. La finea an. 1900 biblioteca aceasta se afla în agentura Ghimbav. În an. premergător a mai circulat în agentura Herman.

Biblioteca II a. Înființată la 1898, constă din 110 vol. în preț de 162·52 cor. La finea an. 1900 biblioteca aceasta se afla în agentura Bod. În an. premergător a mai circulat în agentura Brașovul-vechiu.

Biblioteca III a. Înființată la 1898, constă din 80 vol. în preț de 128·56 cor. La finea an. 1900 biblioteca aceasta se afla în agentura Cristian. În an. premergător a mai circulat în agentura Feldioara.

Biblioteca IV a. Înființată la 1898, constă din 88 vol. în preț de 136·38 cor. La finea an. 1900 biblioteca aceasta se afla în agentura Feldioara. În an. premergător a mai circulat în agentura Brașov-Cetate (sodali).

Biblioteca V a. Înființată la 1899, constă din 101 vol. în preț de 230·12 cor. La finea an. 1900 biblioteca aceasta se afla în agentura Brașov-Tocile.

Biblioteca VI a. Înființată la 1899, constă din 93 vol. în preț de 161·78 cor. La finea an. 1900 biblioteca aceasta se afla în agentura Brașovul-vechiu.

Biblioteca I b. Înființată la 1899, constă din 82 vol. în preț de 113·72 cor. La finea an. 1900 biblioteca se afla în agentura Măeruș.

Biblioteca II b. Înființată la 1899, constă din 90 vol. în preț de 144·38 cor. La finea an. 1900 biblioteca aceasta se afla în agentura Herman.

Biblioteca III b. Înființată la 1899, constă din 90 vol. în preț de 136·60 cor. La finea an. 1900 se afla în agentura Preșmer.

Biblioteca IV b. Înființată la 1899, constă din 90 vol. în preț de 137·36 cor. La finea an. 1900 se afla în agentura Dârste.

Biblioteca I c. Înființată la 1900, constă din 83 volume în preț de 118·09 cor. La finea an. 1900 această bibliotecă se afla disponibilă.

Biblioteca II c. Înființată la 1900, constă din 87 volume în preț de 133·06 cor. La finea an. 1900 se afla disponibilă.

Numărul volumelor din numitele 12 biblioteci este de 1075 în preț de 1695·35 cor.

După ramii literari, operele sunt: poezii populare, povești, snoave, etc., cărți populare, literatură frumoasă, istorie și geografie, științe naturale, literatură economică, medicină și igienă, educațiune și altele.

4. Pentru îndeplinirea agendelor sale comitetul desp. a ținut în decursul an. expirat 10 ședințe. *Adunarea generală* ordinară a desp. s'a ținut în 4 Iunie v. 1900 în comuna Herman. La această adunare s'au prezentat și s'au discutat: raportul general al comitetului despre activi-

tatea sa dela adunarea generală din Cernatul Săcelelor (30 Maiu v. 1899) încoace, raportul special despre starea și modul de folosință a bibliotecelor populare, raportul cassei — și s'a stabilit budgetul pe an. 1901. Mai departe în adunarea, despre care e vorba, s'a cetit lucrarea d-lui I. Lăpădat. stud. univ. în Budapesta: „*Despre îmbunătățirea stării poporului nostru*“, precum și „*Monografia comunei Herman, cu deosebită privire la România de aici*“, scrisă de parochul Alexandru Dogariu.

Tot cu această ocasiune s'a discutat și despre *înființarea unei reu-niuni agricole* românesci pe teritorul acestui despărțământ și despre introducerea însoțirilor de credit, sistemul Raiffeisen, cari chestiuni apoi s'au încredințat spre studiere comitetului desp. și agenturilor din comunele rurale.

La adunarea generală din Herman comitetul a distribuit gratuit poporenilor din această comună 4 ex. din „*Higiena copilului*“ de S. Stoica, 10 ex. din „*Grădina de legumi*“ de I. F. Negruțu, și 10 ex. din „*Învățăminte din viața metropolitului Andreiu Șaguna*“ de A. Barseanu, lângă cari dl N. Petra-Petrescu a binevoit a mai adăuga 5 ex. din opul său: Povestiri populare alese.

5. *Mișcarea cassei desp.* în sem. I. al an. expirat a fost de 516 12 cor. la intrări și 489 24 cor. la eșiri, rămânând un sald de 26 88 cor., iar în sem. II. de 406 70 cor. la intrări și 302 26 cor. la eșiri, rămânând pe seama bibliotecelor populare un sald de 104 44 cor.

Incassările dela membrii ordinari și ajutători în decursul an. 1900 au fost de 539 cor. Din aceste taxe, detragându-se pe seama desp. 20% în suma de 107 80 cor., s'au administrat cassei centrale 431 20 cor. Afară de aceea s'a mai trimis ulterior (Ian. n. a. c.) ca taxe pe 1900 suma de 200 cor.; cu totul așadară suma de 631 20 cor.

6. O pierdere dureroasă și foarte simțită a îndurat comitetul cerc. al desp. prin bolnăvirea și apoi trecerea la cele eterne a zelosului său membru *Grigoriu Maior* (reposat 29 Ian. v. 1901), care-și făcuse ca problemă a activității sale neobosite înființarea de biblioteci populare și stăruințelor căruia avem a mulțami în prima linie realizarea celor 12 biblioteci populare ambulante, pe cari le posedă de present desp. „*Brașov*“. Golul rămas după dînsul cu greu se va pute înlocui.

Ne place a crede, că activitatea temeinică și sistematică, ce desp. „*Brașov*“ desvoaltă în toate direcțiunile, va servi de model celorlalte despărțăminte ale Asoc., cari din an în an, rând pe rând, se reculeg avântându-se spre lucrări tot mai rodnice.

*

Desp. „Bistrița“. (Nr. 6/1901). *Concurs*. Direcțiunea despărțământului Bistrița al Asociațiunii escrie concurs pentru un *premiu de 20 coroane în aur*, care se va conferi acelu proprietar român de pe teritoriul despărțământului, care va arăta cel mai frumos spor relative, făcut în ramul pomăritului în cei 3 ani din urmă, socotiți până la expirarea concursului.

Concurenții au să dovedească prin certificat dat de agentura comunală a Asociațiunii, sau dacă în comună nu ar fi agentură, prin certificat dat de primăria comunală: numărul pomilor, soiul lor, mărimea teritoriului de cultură și că sporul în pomărit l-a făcut concurentul.

Petițiile instruite cu acest certificat sunt a se adresa directorului despărțământului în Bistrița până la 1 Iunie n. 1901, cele sosite mai târziu nu se vor considera.

Decernarea premiului va hotări-o comitetul cercual, conferirea se va face în adunarea generală de est timp.

Bistrița, 22 Februarie 1901. Direcțiunea despărțământului. *Vasilie Ranta* m. p., director. Dr. *Victor Onișor* m. p., secretar.

*

Desp. „Lipova“. În 3/16 Martie a. c. despărțămintele Asociațiunii s'au înmulțit cu un nou desp., al „*Lipovei*“. Constituirea acestui desp. a fost concrețută d-lui *Ioan Tuducescu*, inv. pens., dir. de bancă în Lipova. Pentru ca adunarea să reușească cât mai bine, d-l delegat a făcut propagandă extinsă în ziare și a emis liste de subscripțiune în număr mare. În genere inteligența din Lipova și jur a lucrat pentru reușirea acestei adunări și pentru ca să se înscrie cât mai mulți membri. Stăruința neobosită a tuturor oamenilor de bine a avut ca urmare constituirea unui sdravăn desp. cu centrul în Lipova.

D-l delegat al comitetului central a deschis adunarea prin un discurs avântat, în care chiamă publicul din acele părți să se grupeze în jurul Asociațiunii.

Din protocolul adunării constituante se vede, că d-l delegat după deschiderea adunării a numit un cassar și doi notari ad hoc, și a dat cetire condițiunilor, drepturilor și datorințelor membrilor, cari se vor înscrie, apoi a suspendat ședința pentru a se puté face inscrierile de membri. După redeschidere s'a constatat numărul membrilor înscriși, și anume 1 membru pe viață, 28 membri ordinari și 59 ajutători. Apoi s'a urmat la alegerea comitetului cercual, fiind ales președinte d-l Dr. Aurel Halic, iar membri: domnii Vasile Beleş, George Popoviciu, Voicu Hamsea și Dr. Valeriu Morariu.

Desp. „Lipova“ constă din comunele aparținătoare cercurilor preteritoriale: Lipova, Murăș, din comit. Caraș-Severin, și Radna și Șiria din comit. Arad. Dela alte despărțăminte s'au trecut la desp. „*Lipova*“ 4 membri fondatori vechi și 6 ordinari, astfel că acest desp. numără de present: 4 membri fondatori, 1 membru pe viață, 34 membri ordinari și 59 membri ajutători, în total 98 membri. Împreună cu raportul despre constituire și aclusele lui, dl delegat Tuducescu a trimis cassei centrale o acție în valoare nominală de 200 cor., și 418 cor. în total deci 618 cor. taxe de membri.

Nr. 235—1901.

Proces verbal

din 4 Aprila 1901. Ședința ordinară a comitetului central al Asociațiunii.

Președinte: Dr. *Ilarion Pușcariu*. — Notar: Dr. *Ilie Beu*. — Membrii prezenți: *Zaharia Boiu*, *Parteniu Cosma*, *Ioan Crețu*, Dr. *Corn. Diacovich*, *Nicolau Ivan*, *I. Papiu*, *Leontin Simonescu* și *Iosif St. Șuluțu*.

55. Cu *verificarea* procesului verbal al ședinței de ați

Se încredințează domnii: *Zaharia Boiu*, *Nicolau Ivan* și *Leontin Simonescu*.

56. (214—1901. Dl *Dr. George Alexici*, profesor în Budapesta, trimite mai multe cărți și manuscrise vechi pentru biblioteca Asociațiunii și se roagă să i-se completeze colecțiunea revistei „*Transilvania*“.

Cărțile și manuscrisele se primesc cu mulțămintă. Biblioteca se autorisează a trimite dlui Dr. G. Alexici fasciculele și volumele cerute ale revistei „*Transilvania*“, încât aceste vor fi disponibile.

57. (204—1901). *Consistorul metropolitan* din Blaj cu data 16 Martie a. c. notifică, cumcă a primit suma de K 203.—, partea scoalei gr.-cat. din Cojocna din venitele „*Lăsământului fericitului Ioan Oltean*“ pe anul 1900. Observă însă, că competența, ce se cuvine numitei scoale din lăsământ pe timpul dela 1 Iulie 1899 până la 31 Decembre 1899, nu i-s'a transpus.

De oare-ce „*Lăsământul fericitului Ioan Oltean*“ a fost inactivat cu începere dela 1 Iulie 1899, oficiul de cassă se îndrumă a transpune consistoriilor competente suma, ce se cuvine scoalelor gr.-or. și gr.-cat. din Cojocna pe timpul dela 1 Iulie până la 31 Decembre 1899.

58. (217—1901). Secretarul II aduce la cunoștința comitetului central, că — primindu-se scirea pozitivă, cumcă *veduva Ana Ioanette n. Gomboș*, în prima căsătorie măritată după *Ioan Iancu* din Vidra de sus, a decedat — s'a scris pe cale presidială dlui Dr. *Zosim Chirtop*, avocat în Câmpeni, rugându-l, ca să se intereseze, dacă e sau nu întabulată pe Asociațiune averea lui *Ioan Iancu*, testată de acesta Asociațiunii în scopul înființării unei fundațiuni, a cărei usufructuară a fost defuncta. Dl Dr. *Zosim Chirtop* cu multă prevenire a dat ascultare rugării noastre și ne raportează, că averea menționată este întabulată pe Asociațiune și că conform documentului de transpunere ca equivalent al averii mișcătoare, rămase de *Ioan Iancu*, defuncta veduvă s'a obligat a solvi fl. 121.—, care sumă se poate incasa prin judecătorie, dacă n'a fost cumva achitată. D-Sa pro-

pune totodată, ca averea să se vîndă, iar pînă ce se va întîmpla aceasta, să se dea în arendă. În legătură a transpus și o copie, neautenticată, a coalei de proprietate dela cartea funduară.

De moartea văduvei Ana Ioanette n. Gomboș se ia act. Dispozițiile presidiale se aprobă, mulțămindu-se totodată dlui Dr. Zosim Chirtop pentru prevenirea, ce o arată față de Asociațiune.

Se decide vîndarea realităților rămase dela Ioan Iancu din Vidra de sus; suma realizată se va administra apoi conform dispozițiilor testatorului. Pînă ce se va pute efectui vîndarea, realitățile să se dea în arendă. Vîndarea, respective exarendarea, precum și incassarea sumei de fl. 121.—, care încă nu este achitată, este rugat a o efectui dl Dr. Zosim Chirtop.

59. (228—1901). Dl *Dr. Nicolau Vecerdea*, avocat și secretarul institutului „Albina“, raportează cu data 3 Aprilie a. c. în cauza *recursurilor* înaintate la direcțiunea financiară și judecătoria administrativă *contra măsurării ecuivalentului* asupra averii mobile și imobile a Asociațiunii. Judecătoria administrativă prin sentința sa Nr. 7175 dela 25 Decembrie 1900 declară averea mobilă a Asociațiunii scutită de ecuivalent, nu însă și averea imobilă; iar prin sentința sa Nr. 12895/1900 ddtto 20 Februarie a. c. aprobă ecuivalentul măsurat asupra „Lăsămîntului fericitului Ioan Oltean“, testamentul acestuia neadmițînd o astfel de interpretare, din care ar pute rezulta scutirea de ecuivalent.

Dl Dr. N. Vecerdea cere totodată asemnarea sumei de K 1248, spesată pentru timbre, legalisări și plenipotențe.

Raportul dlui Dr. N. Vecerdea se ia spre scire, mulțămindu-i-se pentru serviciul prestat Asociațiunii. Oficiul de casă se încunoscîntează despre rezultatul apelațiunilor în cauza ecuivalentului. Suma de K 1248 se asemează spre achitare.

60. (55, 188 și 213—1901). La *fondul Casei naționale* a întrat dela:

a) Dl *Alexandru Lebu*, proprietar în Sibiiu, K 500.— ca rata ultimă din taxa de membru fundator;

b) *Cassa de păstrare din Seliște* K 200.— ca rata a patra din taxa de membru fundator;

c) Dl *Nicolau Garoiu*, avocat în Zernescei, K 500.— ca rata ultimă din taxa de membru fundator;

d) Dl *Emanuil Ungurianu*, avocat în Timișoara, K 400.— ca rata a patra din taxa de membru fundator;

și e) Dl *Alexandru Lupu*, colonel în pensiuine, K 20.—.

Spre plăcută scire.

61. (218—1901). *Direcțiunea institutului „Albina“* cu data 29 Martie a. c. încunoscîițează, că adunarea generală din est-an a votat din cuota destinată pentru scopuri culturale și de binefacere pentru trebuințele școlii civile de fete susținută de Asociațiune suma de K 2000—. Această sumă se poate ridica pe lângă chitanță.

Donațiunea institutului „Albina“ se primesce cu mulțămîtă. Oficiul de cassă se îndrumă a ridica suma de K 2000—.

62. (223—1901). *Direcțiunea școlii civile de fete* înaintează cu data 31 Martie a. c. *cererea pentru un concediu de 8 săptămâni a profesorului Ioan Popovici*. Cererii este alăturat un testimoniu medical, liberat de fizicul comitatens Dr. Hermann Süßmann, în care se constată, că pentru tratarea morbului, de care suferă dl I. Popovici, este absolut necesar, ca să fie dispensat dela agendele de profesor pe timpul indicat.

Cererea profesorului I. Popovici se încuviințează, acordându-i-se un concediu de opt săptămâni cu începere dela 1 Aprile a. c.

63. (225 și 226—1901). *Direcțiunea școlii civile de fete* înaintează cu data 2 Aprile a. c.:

I. *Procesul verbal al conferenței corpului didactic* din 30 Martie a. c.; în această conferență s'au pertractat afaceri curente, s'a stabilit consemnarea manualelor de învățămînt pentru anul școlar 1901—1902 și feriile de paști pe timpul dela 11 până 21 Aprilie a. c.

II. *Cererile preoților Nicolau Breban din Cecărlău și Petru Mineiu din Stenea pentru a fi dispensate dela plățirea didactului ficele lor, Silvia Breban elevă în cl. II. civilă și Maria Mineiu elevă în cl. III. civilă, pe anul școlar 1900—1901.*

ad I. Spre scire.

ad II. Cererile nu se încuviințează.

64. (224—1901). Secretarul II raportează, că în chestiunea așezării unei *cruci la mormîntul regretatului George Barițiu*, conform concludului 267 din 6 Decembre a. tr., s'a scris dlui Mih. Bontescu, avocat în Hațeg, ginere al lui G. Barițiu, rugându-se ca să se consulte cu membrii familiei și să ne avizeze apoi, dacă familia își rezervă dreptul de a se îngriji ea de înfrumșetarea mormîntului amintit, ori ea se învoesce, ca Asociațiunea să inițieze ridicarea unui monument mormîntal. Până la data aceasta dela dl Mih. Bontescu nu a sosit nici un răspuns.

Se decide, a se scrie și celorlalți membri ai familiei.

65. (190—1901). *Direcțiunea despărțemîntului „Blaj“* înaintează *procese verbale ale ședințelor comitetului cercual* din 18 Ianuarie și 28 Februarie a. c. In ambele ședințe s'au pertractat numai afaceri curente. In

legătură relevăm, că despărțământul „Blaj“ a tipărit broșura premiată: „Higiiena sau cartea sănătății“ de Dr. Stefan Erdélyi; 1 ex. a transpus și la biblioteca Asociațiunii.

Spre scire.

66. (208—1901). Dl *Ioan Tuducescu*, delegat al comitetului central, raportează, că a convocat pe 16 Martie a. c. *adunarea constituantă a despărțământului „Lipova“*, în care — purcedându-se conform instrucțiunilor — s'a efectuit constituirea. Cu această ocaziune s'a înscris: *a)* un membru pe viață, dl *Aurel Saviciu*, solvind ca taxă una acție dela „Mureșanul“; *b)* 28 membri ordinari, dnii: Dr. G. Popescu, Dr. Vasilie Avramescu, Meletiu Suciú, Florian Roxin, George Popoviciu, Atanasiu Pascu, Dr. Val. Morariu, Milan Serbu, Ioan Tuducescu, Vasiliu Dehelean, Iosif Vuculescu, Gregoriu Marienescu, Andreiu Șandru, Dr. Aurel Halic, Iulian Barzu, Ioan Cimponeriu, Teod. Suricescu, Iuliu Pop, Emil Dozsé, Iosif Iorgovici, Corneliu Iorgovici, Zaharie Cuparescu, David Dalin, Valeriu Oprianu, Georgiu Pleșiu, Teodor Neagu și Zariu Mircu; și *c)* 54 membri ajutători. Dela toți aceștia s'a încassat: una acție de K 200.— și K 598.—, la care se mai adaug K 20.—, încassate dela 2 membri ordinari vechi. — Director al despărțământului a fost ales Dl Dr. Aurel Halic, iar membrii în comitet dnii Vasilie Beleş, George Popoviciu, Voicu Hamsea și Dr. Valeriu Morariu.

De odată cu acest raport dl delegat transpune și protocolul adunării constituante, din care se vede, că după deschiderea adunării au fost numiți un cassar și doi notari ad-hoc și s'a dat cetire condițiunilor, drepturilor și datorințelor membrilor Asociațiunii, apoi s'a suspendat ședința pentru a se puté face înscrierile. După redeschidere s'a constatat numărul membrilor înscriși, apoi s'a procedat la alegerea comitetului cercual.

Despre raportul dlui delegat și despre organizarea despărțământului „Lipova“ se ia act cu plăcere. Domnul Aurel Saviciu se declară membru pe viață, iar dnii amintiți sub *b)* membri ordinari ai Asociațiunii. Alegerea comitetului se aproabă. Dlui delegat se exprimă mulțămita comitetului central pentru interesul dovedit față de scopurile Asociațiunii.

Organizarea despărțământului „Lipova“ este a se notifica și direcțiunilor despărțământelor „Timișoara“ și „Lugoș“.

67. (212—1901). *Direcțiunea despărțământului „Brașov“* înaintează *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* din 20 Martie a. c. În această ședință s'au pertractat afaceri curente; s'a luat act de comunicatul, că dl prof. G. Vătășan — invitat fiind — a binevoit a primi asupra sa agendele de bibliotecar, și că în amintirea regretatului Gr. Maior s'a ținut parastas.

Spre scire.

68. (220—1901). Se anunță *decedarea membrului fondator George Boieriu*, fost prim locotenent în pensiune. Pe cale presidială s'a trimis familiei o telegramă de condolență.

Comitetul central dă expresiune condolenței sale prin ridicare.

69. (202—1901). Se anunță, că *Mina Nemoian*, notar cercual în Ciuchici și-a achitat întreagă taxa de membru pe viață.

Spre scire. Dl *Mina Nemoian* se prevede cu diploma prescrisă.

70. (180 și 221—1901). *S'au înscris membri ordinari:* în despărțământul „Beiuș“ dl *Vasiliu Teaha*, preot; în despărțământul „Agnita“ dnii *Mihail Păcală* și *Ioan Bonea*, ambii preoți, și *Ioan Paicu*, învățător.

Dnii amintiți se declară membri ordinari ai Asociațiunii.

D. u. s.

Dr. *Il. Pușcariu* m. p., vice-președ. Dr. *Beu* m. p., secretar II. — S'a verificat. Sibiu în 8 Aprilie 1901. *Z. Boiu* m. p., *Nicolau Ivan* m. p.,
L. Simonescu m. p.

Nr. 257—1901.

PROCES VERBAL

luat în ședința *secțiunii istorice* a Asociațiunii pentru cultura și literatura poporului român, ținută la 16 Aprilie n. 1901 în Sibiu, fiind prezenți: *Iosif Sterca Șuluțu*, Dr. *Augustin Bunea*, *Vasilie Goldiș*, membrii secțiunii istorice și Dr. *Cornel Diaconovich*, prim-secretarul Asociațiunii.

Presidează: *Iosif Sterca Șuluțu*, vicepreședintele secțiunii.

Protocolul îl scrie *Vasilie Goldiș*, referentul secțiunii.

I. Referentul cetesce hârtia dlui Dr. *Diaconovich*, secretarul prim al Asociațiunii, de datul 6 Novembre 1900 Nr. 763, în care se pun în vedere problemele, ce incumbă deocamdată secțiunii istorice. Se cetesce apoi hârtia Nr. 149 de datul 2 Aprilie n. 1901 a dlui Dr. *Diaconovich*, prin care se urgează ținerea primei ședințe din partea secțiunii istorice și se propune, ca la ordinea zilei în această ședință a secțiunii istorice să fie pusă și chestiunea „Transilvaniei“, declarându-se secțiunea asupra propunerii în chestiune a secțiunii literare, formulată în ședința sa din 6 Novembre a. c.

Punându-se în discuțiune chestiile propuse de hârtiile amintite ale biroului Asociațiunii, secțiunea istorică aduce următoarele *concluse*:

a) Secțiunea istorică se alătură la propunerea secțiunii literare, făcută în chestiunea unui proiect pentru stabilirea mo-

dalităților editării viitoare a „Transilvaniei“ și a Analelor Asociațiunii, dar cu acea observare, ca „Transilvania“ în chipul proiectat de secțiunea literară să apară la finea fiecărei luni afară de lunile Iunie și Iulie, iară numărul coalelor de tipar pentru „Transilvania“ să nu se fixeze pentru fiecare lună, ci să se fixeze în număr de 20 coale pentru anul întreg, având organele respective a împărți materialul acesta pe lunile singuratice după putință și trebuință.

b) Pentru anul de față secțiunea istorică nu află necesar, dar nici posibil să stabilească un buget în toată forma, iar statorirea speselor de călătorie și a diurnelor pe sama membrilor din secțiuni va fi mai potrivit să se facă în ședința plenară a secțiunilor, care se va ține în preajma Rusaliilor.

c) Pentru referentul său secțiunea deocamdată nu află de lipsă a stabili nici o remunerațiune.

d) Referentul primesce însărcinarea, ca la proxima ședință a secțiunii să presinte un proiect pentru programa de acțiune a secțiunii în viitor.

II. Deoarece-ce secțiunea istorică, întocmai ca și cea literară este de convingere, că numărul membrilor ei nu este suficient pentru îndeplinirea tuturor agendelor, ce i-se impun prin Regulamentul secțiunilor literare și științifice în sinul Asociațiunii, ci că ar fi foarte folositor scopurilor, ce urmăresc secțiunile acestea, dacă ele ar pute să fie întregite și prin alți bărbați de specialitate, drept aceea:

Secțiunea istorică face propunerea pentru ședința plenară a secțiunilor, ca Regulamentul pentru secțiunile științifice literare ale Asociațiunii să se schimbe într'acolo, ca cei 25 membri ai secțiunilor, aleși de adunarea generală, să fie numiți membri ordinari ai acestor secțiuni. Fie-care secțiune apoi să aibă dreptul a propune spre alegere din partea ședinței plenary a secțiunilor un număr oare-care de *membri corespondenți*, cari ar fi chemați să dea ajutor secțiunilor în lucrările lor literare și științifice.

III. Membrul secțiunii Dr. Augustin Bunea raportează, că în arhivele din Blaj a aflat o conscripție a parochienilor, parochilor, bisericilor și a tuturor lucrurilor bisericesti din diecesa Făgărașului cu datul de 1 Octobrie 1750, din timpul vicariului general Aron (mai târziu episcop gr.-cath.). În conscripția aceasta se află toate comunele românesci din Ardeal, afară de Brașov și comunele românesci din Țeara-Bârsei. Fiind conscripțiunea aceasta de interes pentru istoriografia româna, dl Dr. Augustin Bunea o pune la dispozițiunea secțiunii istorice.

Secțiunea istorică însărcinează pe dl Dr. Augustin Bunea să îngrijască tipărirea într'o broșură a acestei conscripțiuni. Broșura se va tipări în editura și pe spesele Asociațiunii. Din broșura tipărită Dr. Augustin Bunea va primi la dispozițiunea DSale 200 (două sute) de exemplare.

IV. În vederea importanței etimologice și istorice naționale a nomenclaturii topografice românesce a ținuturilor locuite de poporul nostru și considerând, că prin legile mai nouă referitoare la stabilirea oficială a numirilor de localități, tesaurele toponomastice, păstrate de poporul nostru din timpuri vechi, în mare parte vor fi expuse peririi, la propunerea dlui Dr. Cornel Diaconovich, prim secretarul Asociațiunii:

Secțiunea istorică, urmărind scopul de a păstra științei etimologice și istorice naționale monumentele toponomastice românesce în integritatea lor dela începutul secolului XX, decide a iniția editarea unui lexicon toponomastic românesc al tuturor ținuturilor locuite de Românii din Ungaria și Transilvania. În acest scop însărcinează pe referentul său să elaboreze până la proxima ședință plenară un program amănunțit pentru adunarea materialului toponomastic cu ajutorul despărțemintelor Asociațiunii, iar unde acestea încă nu sunt organizate, ori nu lucrează, ori apoi nu s'ar pute însărcina cu această lucrare, cu ajutorul comisiunilor speciale provădute în § 12 din Regulamentul secțiunilor.

Nefiind alte obiecte la ordinea zilei ședința se ridică și protocolul se subscrie.

D. u. s.

Iosif Sterca Șuluțu,
președinte.

Vasilie Goldiș,
referentul secțiunii.

DIN DESPĂRȚEMINTE.

Desp. „Dobra“. În 3/16 Aprile a. c. s'a organizat un nou desp. al Asociațiunii — desp. „Dobra“, căruia după „Noua arondare“ îi aparțin comunele din cerc. adm. Ilia-mureșană, (cottul Hunedoara), cari până de present au aparținut la desp. „Deva“. — Organizarea acestui desp. a fost concredută d-lui protopresbiter *Iosif Morariu*, care cu mult zel a făcut pregătirile necesare ca adunarea să aibă reușită cât mai bună. Adunarea din 3/16 Aprile a deschis-o prin o cuvântare ocațională despre scopul asociațiunilor în general și al Asociațiunii noastre în special, îndemnând pe cei prezenți a se grupa în jurul Asociațiunii. A numit apoi notar al adunării pe d-l Lazar Vraciu și cassar ad hoc pe d-l Iosif Petrovici. A

cetit §-ii din statute referitori la drepturile și datorințele membrilor, a rugat pe cei prezenți să se înscrie membri, suspendând în acest scop ședința pe 10 minute. La redeschiderea ședinței s'a constatat, că s'au înscris 16 membri ordinari noi, solvându-și taxa pe 1901, și au solvit taxa pe 1901 cinci membri ordinari vechi, cari au aparținut până acum desp. „Deva“; afară de aceștia s'au mai înscris 19 membri ajutători. Director al desp. a fost ales d-l protopresbiter *Iosif Morariu*, iar membri în comitet d-nii: Avram Păcurariu, protopresb., Adam Leșnican, dir. de bancă, Ioan Sârb, preot și Nicolae Gostae, primar. Pentru reprezentarea desp. la adunarea generală a Asociațiunii au fost aleși ca delegați d-nii: N. Gostae și Iosif Petrovici, iar ca suplenți d-nii N. Muntean și Adam Leșnican. S'au încassat taxe în suma de 250 K, cari au fost transpuse cassei centrale.

De present acest desp. are 24 membri ordinari și 19 membri ajutători, în total 43.

*

Desp. „Zernești“. Domnul Moise Brumboiu, paroch în Tohanul-vechiu și membru al comitetului cercual, după-ce în scrisoarea sa de data 19 Aprile a. c. spune, că a solicitat pe membrii mai bătrâni ai acelu comitet ca să stăruie pentru reorganizarea desp., și după-ce roagă și comitetul central a lua măsurile de lipsă pentru ca să se pornească o viață nouă în acel desp. — odinioară unul din cele mai harnice — raportează, în calitate de președinte despre activitatea *Agenturei Asociațiunii din comuna Tohanul-vechiu*. Spune, că ea funcționează regulat, având o frumoasă și bine căutată bibliotecă, constătătoare din 121 opuri, precum și 4 ȋiare: „Foaia Poporului“, „Bunul Econom“, „Amicul progresului român“, „Transilvania“, cari se distribuie la membri și nemembri spre citire. Pentru luminarea poporului și îndemnarea lui spre lucruri mai bune, Agentura aceasta a ținut și în paresemile acestui an mai multe conferințe publice, foarte bine cercetate de popor. Ântâia conferință s'a ținut în 10 Martie d. a. A vorbit președintele Agenturei, dl Moise Brumboiu, despre: „Grădinile de legumi și cultivarea legumilor“. În 17 Martie a ținut a II-a conferință dl învățător dirig. și cassar al Agenturei, Dumitru Pop: „Despre cultivarea pomilor și despre altoit“, arătând în praxă cum trebuie făcută altoirea. În 24 Martie a ținut conferință dl George Oprea, vice-notar, vorbind despre „Testamente“, „Inventare“ și „Cassa muncitorilor“, iar dl Nicolae Vodă, învăț. și notar al Agenturei: „Despre cultivarea lucernei, trifoiului și a napilor de nutreț“. În 7 Aprile au ținut conferințe învățătoarea dela școala din Tohan, d. Silvia Chirilă: „Despre chemarea femeii române“, dl învățător Nicolae V. Pop. „Despre măestrîi și îmbrățișarea lor“ și dl George Oprea „Despre poliția de câmp, intimări și legea școlară“.